

MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO

ODPOVĚDI NA VAŠE OTÁZKY

ICRC

MEZINÁRODNÍ VÝBOR ČERVENÉHO KŘÍŽE
ŽENEVA

PŘEHLED OTÁZEK

1	Co je mezinárodní humanitární právo?	4
2	Jaká jsou hlavní pravidla mezinárodního humanitárního práva?	6
3	Jaké jsou počátky mezinárodního humanitárního práva?	8
4	Které smlouvy tvoří mezinárodní humanitární právo?	10
5	Které subjekty mohou být stranami Ženevských úmluv?	12
6	Co je <i>ius ad bellum a ius in bello</i> ?	14
7	Kdy je humanitární právo použitelné? Komu je určeno a koho chrání?	15
8	Je humanitární právo aplikovatelné na „nové“ konflikty?	17
9	Jakým způsobem se humanitární právo vytváří a jaký je jeho nejnovější vývoj?	19
10	Jakou materiální pomoc poskytuje humanitární právo obětem ozbrojených konfliktů?	21
11	Co stanoví humanitární právo, pokud jde o obnovení rodinných svazků?	22
12	Jaká ustanovení humanitárního práva určují používání znaku?	24
13	Jak chrání humanitární právo uprchlíky a vysídlence?	26
14	Jaká opatření jsou k dispozici pro implementaci humanitárního práva?	28
15	Jaká je úloha MVČK při zajišťování dodržování humanitárního práva?	31
16	Jak jsou podle mezinárodního humanitárního práva stíháni váleční zločinci?	33
17	Jaký je rozdíl mezi mezinárodním humanitárním právem a systémem ochrany lidských práv?	35
18	Je mezinárodní humanitární právo aplikovatelné při operacích na udržení nebo vynucení míru uskutečňovaných OSN nebo pod její záštitou?	37
19	Co vypovídá mezinárodní humanitární právo o terorizmu?	38

MEZINÁRODNÍ VÝBOR ČERVENÉHO KŘÍŽE (MVČK)

MVČK byl založen v roce 1863 pěti švýcarskými občany (Henry Dunant, Guillaume-Henri Dufour, Gustave Moynier, Louis Appia a Théodore Maunoir) a je zakládajícím členem Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce.

- Je to nestranná, neutrální a nezávislá humanitární organizace *sui generis* (svého druhu).
- Vznikl v době války před více než 130 lety.
- Svůj mandát získal od mezinárodního společenství.
- Jedná jako neutrální prostředník mezi stranami v konfliktu.
- Jako šířitel a ochránce mezinárodního humanitárního práva se snaží pomáhat obětem ozbrojených konfliktů, vnitřních nepokojů a jiných situací vnitřního násilí.

MVČK aktivně působí ve více než 80 zemích a má asi 13 000 zaměstnanců (2007).

MVČK A Hnutí

Mezinárodní výbor Červeného kříže (MVČK), národní společnosti Červeného kříže a Červeného půlměsíce a Mezinárodní federace Červeného kříže a Červeného půlměsíce (Federace) tvoří **Mezinárodní hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce (ČK/ČP)**. Zástupci těchto organizací se zpravidla každé čtyři roky setkávají společně s představiteli států, které jsou smluvními stranami Ženevských úmluv, na Mezinárodní konferenci Červeného kříže a Červeného půlměsíce.

ZÁKLADNÍ ČINNOSTI MVČK

V průběhu mezinárodních ozbrojených konfliktů postupuje **MVČK** na základě čtyř **Ženevských úmluv** z roku 1949 a **Dodatkového protokolu I** z roku 1977 (viz otázka č. 4). Tyto dokumenty dávají **MVČK** právo provádět určité činnosti, např. poskytovat pomoc raněným, nemocným a trosčnickům ozbrojených sil, navštěvovat válečné zajatce, pomáhat civilnímu obyvatelstvu a především dbát na to, aby bylo s chráněnými osobami zacházeno v souladu s humanitárním právem.

V průběhu vnitrostátních ozbrojených konfliktů jedná **MVČK** na základě společného **článku 3** čtyř Ženevských úmluv a **Dodatkového protokolu II**. Článek 3 přiznává **MVČK** právo nabídnout stranám v konfliktu své služby, pokud jde o poskytování pomoci a navštěvování osob zadržovaných v souvislosti s konfliktem.

V případech násilností, které nepatří mezi ozbrojené konflikty (vnitřní nepokoje a jiné situace vnitřního násilí), vychází **MVČK** z článku 5 **Statutu Mezinárodního hnutí ČK/ČP**, který mimo jiné stanoví právo **MVČK** na humanitární iniciativu. Právo může být uplatněno rovněž v mezinárodních a vnitrostátních ozbrojených konfliktech.

Všechny tyto články a práva v nich obsažená společně vytvářejí mandát, který **MVČK** udělilo mezinárodní společenství, tj. smluvní strany Ženevských úmluv.

1 CO JE MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO?

Mezinárodní humanitární právo (MHP) tvoří významnou část mezinárodního práva veřejného (*viz dále*). Sestává z ustanovení, která mají za úkol chránit v dobách ozbrojených konfliktů osoby, které se přímo nebo již neúčastní nepřátelských akcí, a omezovat způsoby a prostředky používané k vedení války.

Přesněji, podle **MVČK**, označuje termín „humanitární právo aplikovatelné při ozbrojených konfliktech“ ta mezinárodní pravidla smluvního a obyčejového původu, která jsou zvláště zaměřena na řešení záležitostí humanitární povahy přímo vyplývajících z ozbrojených konfliktů mezinárodní nebo vnitrostátní povahy. Tato pravidla omezují z humanitárních důvodů právo stran v konfliktu používat libovolné způsoby a prostředky vedení války a chrání osoby a majetek, které jsou nebo by mohly být zasaženy konfliktem. (*viz otázky č. 3, 6 a 17, které uvádějí další informace*).

ŽENEVSKÉ A HAAGSKÉ PRÁVO

Mezinárodní humanitární právo, známé také jako právo ozbrojených konfliktů nebo válečné právo (*viz „Terminologie“ dále*), má dvě odlišné oblasti:

- **Ženevské právo** neboli vlastní humanitární právo, jež je určeno na ochranu příslušníků ozbrojených sil, kteří se přímo nebo již neúčastní boje, a osob, které se aktivně nepodílejí na nepřátelských akcích, zejména civilistů;
- **Haagské právo** neboli vlastní válečné právo, jež stanoví práva a povinnosti stran v konfliktu při provádění vojenských operací a omezuje prostředky působení škod nepříteli.

Tyto dvě oblasti MHP nejsou zcela oddělené: cílem některých ustanovení haagského práva je chránit oběti konfliktů, některé zásady ženevského práva zase naopak usilují o omezení činnosti, kterou mohou strany v konfliktu provádět v průběhu nepřátelských akcí. Dodatkové protokoly z roku 1977 obě oblasti MHP spojily, rozdíl mezi nimi je tedy nyní pouze **historické a didaktické povahy**.

KDO S KÝM BOJUJE?

Za **mezinárodní ozbrojené konflikty** se považují boje mezi ozbrojenými silami nejméně dvou států (je třeba poznamenat, že boje za národní osvobození byly kvalifikovány jako mezinárodní ozbrojené konflikty).

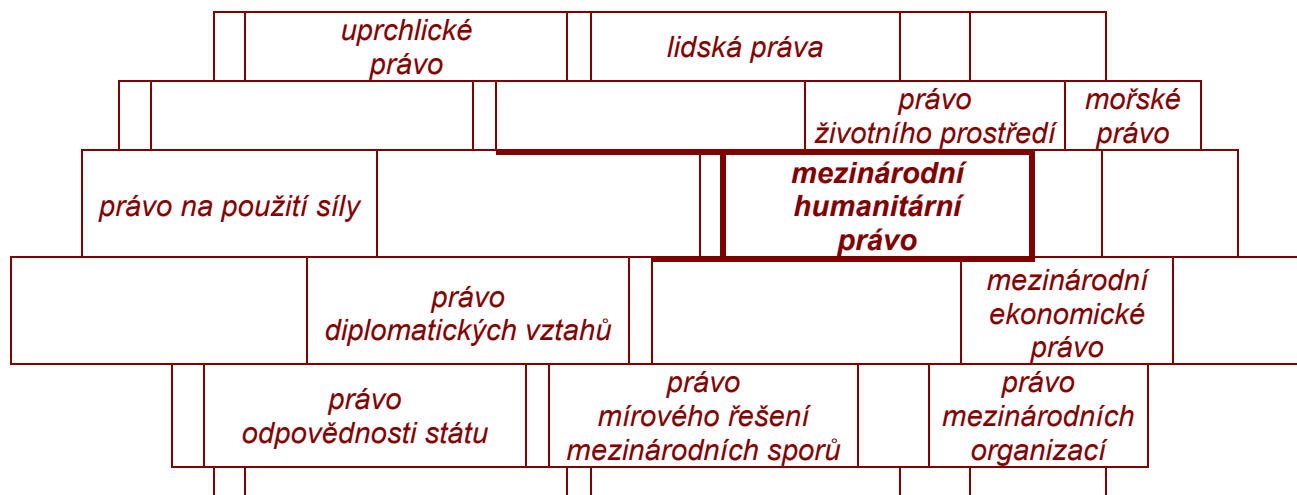
Za **vnitrostátní ozbrojené konflikty** se považují boje probíhající na území jediného státu mezi jeho řádnými ozbrojenými silami a jinými organizovanými ozbrojenými skupinami nebo boje ozbrojených skupin mezi sebou.

Vnitřní nepokoje jsou charakterizovány vážnými narušeními vnitřního pořádku plynoucími z násilných akcí, nedosahují však intenzity ozbrojeného konfliktu (například výtržnosti, boj mezi politickými skupinami).

GROTIUS A PRÁVO NÁRODŮ

V současné právní terminologii je **právo národů** synonymem pro pojmy **mezinárodní právo veřejné** nebo **mezinárodní právo**. Jedná se o soubor právních pravidel určujících vzájemné vztahy mezi státy a vztahy států vůči jiným členům mezinárodního společenství.

Otcem práva národů se stal holandský právník a diplomat **Grotius**. Pod vlivem reformace, která rozdělila křesťanskou církev v Evropě, dospěl k názoru, že tehdy platné právo již není vyjádřením boží spravedlnosti, ale plodem lidského rozumu a že již nepředchází činu, ale vyplývá z něj. Proto potřeboval nalézt jiný jednotící princip mezinárodních vztahů a tím se mělo stát právě právo národů. Ve své knize **De jure belli ac pacis** (O právu války a míru) uvedl Grotius pravidla, která tvoří samotné základy válečného práva.

Tento obrázek neprovádí klasifikaci různých odvětví mezinárodního práva veřejného, pouze uvádí některá z těch známějších.

TERMINOLOGIE

Výrazy **mezinárodní humanitární právo**, **právo ozbrojených konfliktů** a **válečné právo** mohou být považovány za synonyma. Mezinárodní organizace, univerzity a státy mají tendenci upřednostňovat pojem mezinárodní humanitární právo (nebo humanitární právo), ostatní dva termíny jsou běžněji používány ozbrojenými silami.

2

JAKÁ JSOU HLAVNÍ PRAVIDLA MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA?

1. Osoby, které se přímo nebo již neúčastní nepřátelských akcí, mají právo na respektování svého života i fyzické a morální integrity. Musejí být za všech okolností chráněny a musí s nimi být zacházeno lidsky, bez jakéhokoli nepříznivého rozlišování.
2. Je zakázáno zabít nebo zranit protivníka, který se vzdává nebo se již nemůže účastnit boje.
3. Ranění a nemocní musejí být sbíráni a ta strana konfliktu, která je má v moci, se o ně musí postarat. Zdravotnický personál a zdravotnická zařízení, transporty a vybavení musejí být ušetřeny. Červený kříž a červený půlměsíc na bílém poli představují pro tyto osoby a objekty ochranný znak, který je nutno respektovat.
4. Zajatí kombatanti a civilisté, kteří se ocitnou v moci nepřátelské strany, mají právo na respektování svého života, důstojnosti, osobních práv a politického, náboženského a jiného přesvědčení. Musejí být chráněni proti veškerému násilnému a represivnímu jednání. Mají právo na výměnu zpráv se svými rodinami a na obdržení pomoci.
5. Každému musejí být poskytnuty základní procesní záruky a nikdo nesmí být činěn odpovědným za skutky, které nespáchal. Nikdo také nesmí být vystaven fyzickému a duševnímu týrání ani krutému nebo ponižujícímu zacházení a trestání.
6. Strany v konfliktu, ani členové jejich ozbrojených sil nemají neomezené právo volit způsoby a prostředky vedení války. Je zakázáno používat takové způsoby a prostředky vedení války, které by mohly způsobit zbytečné ztráty nebo přílišné strádání.
7. Strany v konfliktu musejí vždy rozlišovat mezi civilním obyvatelstvem a kombatanty za účelem ušetření civilního obyvatelstva a civilního majetku. Civilní obyvatelstvo jako celek, ani jednotliví civilisté nesmějí být terčem útoku, ten lze vést jedině proti vojenským cílům.

Tato pravidla vypracovaná **MVČK** shrnují základy mezinárodního humanitárního práva. Vznikla proto, aby usnadnila **šíření** MHP.

ZÁKLADNÍ PRINCIPY HUMANITÁRNÍHO PRÁVA

Podobně jako Grotius i další právníci a filozofové se zajímali o právní úpravu konfliktů dlouho před tím, než byla v roce 1864 schválena první Ženevská úmluva.

V 18. století formuloval **Jean Jacques Rousseau** princip vývoje války mezi státy:

“Válka není v žádném případě vztah člověka k člověku, ale vztah mezi státy, ve kterém jsou jednotlivci nepřáteli pouze náhodou; ne jako lidé, dokonce ani jako občané, ale jako vojáci (...). Protože cílem války je zničit stát nepřítele, je legitimní zabít jeho obránce dokud mají zbraně v rukou; jakmile je však odloží a vzdají se, přestávají být nepřáteli nebo představiteli nepřítele a opět se stávají lidmi a již není legitimní odnímat jim život.”

V roce 1899 stanovil **Fjodor Martens** zásadu pro případy, které nejsou pokryty smluvním humanitárním právem:

“(...) civilisté a kombatanti zůstávají pod ochranou a vládou zásad mezinárodního práva odvozených od zavedených zvyklostí, zásad lidskosti a požadavků veřejného svědomí.”

Tento výrok, známý jako Martensova klauzule, byl již považován za součást obyčejového práva, když byl včleněn do článku I, odst. 2 Dodatkového protokolu I z roku 1977.

Zatímco Rousseau a Martens definovali principy **lidskosti**, autoři Petrohradské deklarace (viz otázka č.4) explicitně i implicitně formulovali nejen zásadu **vojenské účelnosti**, ale především zásady **rozlišování a zákazu zbytečného strádání**:

“(...) jediný legitimní cíl, kterého by se státy měly snažit dosáhnout, je oslabení vojenských sil nepřítele; za tímto účelem stačí vyřadit z boje co největší počet lidí; použití zbraní, které zbytečně zvyšují utrpení osob vyřazených z boje nebo nutně způsobují jejich smrt, by přesahovalo rámec tohoto cíle.”

Dodatkové protokoly z roku 1977 potvrdily a upřesnily tyto principy, především princip **rozlišování**: *“(...) Strany konfliktu budou vždy činit rozdíl mezi civilním obyvatelstvem a kombatanty a mezi objekty civilního rázu a vojenskými objekty a v souladu s tím povedou své operace pouze proti vojenským objektům.”* (čl. 48 Dodatkového protokolu I; viz také čl. 13 Dodatkového protokolu II).

Pouze v případech, kdy práva a zákazy nejsou absolutní, se uplatňuje **princip proporcionality**, který usiluje o dosažení rovnováhy mezi dvěma protichůdnými zájmy: vojenskou účelností a lidskostí. Viz také otázka č. 3.

3

JAKÉ JSOU POČÁTKY MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA?

Abychom mohli odpovědět na tuto otázku, musíme si položit další otázky.

Jakým právem se řídily ozbrojené konflikty před vznikem humanitárního práva?

Ozbrojené konflikty se původně řídily nepsanými zákony založenými na zvyklostech. Později postupně vstupovaly v platnost různě podrobné dvoustranné smlouvy (kartely - dohody mezi stranami v konfliktu), které bojující strany někdy po skončení konfliktu ratifikovaly. Státy také vydávaly zvláštní předpisy pro svá vojska (viz "Lieberův kodex" dále). Obecně lze říci, že právo tehdy aplikovatelné v ozbrojených konfliktech bylo časově i prostorově omezené, platilo pouze pro jednu bitvu nebo specifický konflikt. Pravidla se rovněž lišila v závislosti na období, místě, morálce a kultuře.

Kdo byli zakladatelé dnešního humanitárního práva ?

Při vytvoření MHP sehráli zásadní úlohu dva muži: **Henry Dunant** a **Guillaume-Henri Dufour**. Dunant vyjádřil své myšlenky v knize **Vzpomínky na Solferino** publikované v roce 1862. Generál Dufour ovlivněný vlastní válečnou zkušeností ho aktivně podporoval a v roce 1864 předsedal Diplomatické konferenci v Ženevě.

Dunant: *"Což si nemáme z celého srdce přát, aby vysocí generálové různých národů, když se příležitostně setkají (...), využili takového kongresu k vytvoření právně závazné mezinárodní dohody, která by po vyhlášení a podepsání mohla sloužit za základ pro vznik společností, jež by poskytovaly pomoc raněným v různých evropských zemích?"* (viz obálka).

Dufour (Dunantovi): *"Potřebujeme vidět na příkladech tak živých jako ty, které jste popsal, kolik utrpení a slz stojí bitevní sláva."*

Jak se tato myšlenka stala skutečností?

Švýcarská vláda z iniciativy pěti zakládajících členů **MVČK** svolala v roce 1864 **Diplomatickou konferenci**, již se zúčastnilo 16 států, které přijaly **Ženevskou úmluvu o zlepšení osudu raněných v poli**.

Jaké změny tato úmluva přinesla?

Ženevská úmluva z roku 1864 položila základy současného humanitárního práva. Vyznačovala se následujícími znaky:

- obsahovala psaná pravidla univerzálního dosahu na ochranu obětí konfliktů;
  - měla multilaterální povahu a byla otevřená pro všechny státy;
  - stanovovala povinnost poskytovat péči raněným a nemocným vojákům bez jakéhokoliv rozlišování;
  - požadovala respektování zdravotnického personálu, transportů a vybavení a jejich označení ochranným znakem (červený kříž v bílém poli).
-

HUMANITÁRNÍ PRÁVO PŘED KODIFIKACÍ (viz otázka č.14)

Určité zásady vedení války platily již před založením Červeného kříže v roce 1863 a přijetím první Ženevské úmluvy v roce 1864, neboť stejně jako každá společnost i každá válka musí mít alespoň minimální pravidla.

„Válečné praktiky primitivních národů ilustrují různé typy mezinárodních pravidel vedení války, které známe v současné době: pravidla sloužící k rozlišení různých typů nepřátel; pravidla určující okolnosti, formality a zmocnění k zahájení a ukončení války; pravidla stanovující omezení týkající se osob, času, místa a způsobů vedení války a pravidla postavení války mimo zákon.“ (Quincy Wright).

První válečné zákony byly vyhlášeny velkými civilizacemi již několik tisíc let před naším letopočtem: *„Stanovuji tyto zákony, aby silní nemohli utlačovat slabé.“ (Chammurabi, král babylonský).*

Mnoho starých textů, jako je Mahabharata, Bible a Korán, obsahuje pravidla vyžadující respekt vůči protivníkovi. Například Viquayet, text napsaný koncem 13. století na vrcholu období arabské nadvlády nad Španělskem, předkládá skutečný zákoník vedení války. Mnohostranná úmluva z roku 1864 tudíž pouze kodifikovala a upevnila staré, fragmentární a roztroušené zákony a obyčeje války chránící raněné a ty, kdo o ně pečují. (viz dále).

LIEBERŮV KODEX

Před vznikem současného humanitárního práva bylo zaznamenáno přes 500 dohod mezi stranami v konfliktu, kodexů vedení války, statutů a jiných textů určených k úpravě nepřátelských akcí. Patří sem Lieberův kodex, který vstoupil v platnost v dubnu roku 1863 a je důležitý tím, že se poprvé pokusil o kodifikaci stávajících zákonů a obyčejů války. Na rozdíl od první Ženevské úmluvy (schválené o rok později) neměl kodex charakter smlouvy, protože byl určen pouze pro vojáky Unie bojující v americké občanské válce.

4 KTERÉ SMLOUVY TVOŘÍ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO?

Současné humanitární právo, které se zrodilo společně s přijetím první Ženevské úmluvy v roce 1864, se vyvíjelo postupně. Reagovalo -často bohužel ex post- na stále rostoucí potřebu humanitární pomoci, která byla důsledkem vývoje zbrojní výroby a vzniku nových typů konfliktů.

K hlavním smlouvám MHP patří:

- 1864 Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných v poli
- 1865 Petrohradská deklarace (zákaz užívání určitých projektilů ve válce)
- 1899 Haagské úmluvy o zákonech a obyčejích pozemní války a o úpravě zásad Ženevské úmluvy z roku 1864 pro námořní válku
- 1906 Revize a úprava Ženevské úmluvy z roku 1864
- 1907 Revize Haagských úmluv z roku 1899 a přijetí nových úmluv
- 1925 Ženevský protokol o zákazu užívání dusivých, otravných a podobných plynů a bakteriologických zbraní ve válce
- 1929 Dvě Ženevské úmluvy:
  - Revize a úprava Ženevské úmluvy z roku 1906
  - Ženevská úmluva týkající se zacházení s válečnými zajatci
- 1949 Čtyři Ženevské úmluvy:
  - I Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli
  - II Ženevská úmluva o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři
  - III Ženevská úmluva o zacházení s válečnými zajatci
  - IV Ženevská úmluva o ochraně civilních osob za války (nová)
- 1954 Haagská úmluva na ochranu kulturních statků za ozbrojeného konfliktu
- 1972 Úmluva o zákazu vývoje, výroby a skladování bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich likvidaci
- 1977 Dodatkové protokoly k Ženevským úmlouvám (1949), o ochraně obětí mezinárodních (Protokol I) a vnitrostátních (Protokol II) ozbrojených konfliktů.
- 1977 Úmluva o zákazu vojenského nebo jakéhokoli nepřátelského použití prostředků měnících živ. prostředí
- 1980 Úmluva o zákazu nebo omezení používání určitých druhů konvenčních zbraní, které mohou způsobit nadměrné utrpení nebo mít nerozlišující účinky, doplněná protokoly:
  - Protokol (I) o zákazu používání výbušných zbraní s nedetekovatelnými střepinami
  - Protokol (II) o zákazu nebo omezení používání min a podobných prostředků (revidovaný 1996)
  - Protokol (III) o zákazu nebo omezení používání zápalných zbraní
  - Protokol (IV) o zákazu oslepujících laserových zbraní (1995)
  - Protokol (V) o výbušných zbytcích války (2003)
- 1993 Úmluva o zákazu vývoje, výroby, skladování a užívání chemických zbraní a o jejich likvidaci
- 1995 Protokol týkající se oslepujících laserových zbraní (Protokol IV- nový) k úmluvě z roku 1980
- 1997 Úmluva o zákazu používání, skladování, výroby a přesunu protipěchotních min a jejich likvidaci

2000 Opční protokol k úmluvě o právech dítěte

2005 Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám (1949) o dalším mezinárodním rozeznávacím znaku

---

UDÁLOSTI ČASTO PŘEDCHÁZEJÍ PRÁVO

Z výčtu smluv je zřejmé, že na vývoj humanitárního práva měly bezprostřední vliv velké ozbrojené konflikty.

V průběhu první světové války (1914-1918) byly nasazeny zcela nové prostředky a způsoby vedení boje (jedovaté plyny, letecké bombardování, hromadné zajímání válečných zajatců), a to v bezprecedentním měřítku. **Smlouvy z let 1925 a 1929** byly reakcí na tyto události.

V průběhu druhé světové války (1939-1945) výrazně vzrostl počet zabitých civilistů. Zatímco za první světové války byl poměr civilních a vojenských ztrát 1:10, za druhé světové války to již bylo 1:1. Mezinárodní společenství reagovalo na tato tragická čísla v roce 1949, kdy došlo k přijetí nového dokumentu: **Ženevské úmluvy IV** na ochranu civilních osob za války.

Boje za národní osvobození, které Ženevské úmluvy z roku 1949 pokrývaly jen částečně, vedly k vypracování **Dodatkových protokolů** v roce 1977.

UDÁLOSTI PŘEDCHÁZEJÍCÍ PŘIJETÍ ŽENEVSKÝCH ÚMLUV Z ROKU 1949

1864 —————> 1949

Diplomatická konference svolaná do Bruselu z iniciativy ruského cara Alexandra II. přijala v roce 1874 návrh **Mezinárodní deklarace zákonů a obyčejů války** (Bruselský návrh). Text nebyl ratifikován, protože se některé zúčastněné vlády zdráhaly být smlouvou vázány, přesto znamenal důležitou etapu kodifikace válečného práva.

V roce 1934 se v Tokiu konala XV. Mezinárodní konference Červeného kříže, a Červeného půlměsíce, která schválila text **Mezinárodní úmluvy o osudu a ochraně civilistů národnosti nepřátelské země na okupovaném území** navržený **MVČK**. S tímto dokumentem se později již nic nepodnikalo, protože se vlády odmítaly sejít na diplomatické konferenci a rozhodnout o jeho přijetí. V důsledku toho nemohl být **Tokijský návrh** použit v průběhu druhé světové války.

UDÁLOSTI PŘEDCHÁZEJÍCÍ PŘIJETÍ DODATKOVÝCH PROTOKOLŮ Z ROKU 1977

Ženevské úmluvy z roku 1949 znamenaly velký pokrok v rozvoji humanitárního práva. V období dekolonizace se však ukázaly být nedostatečné a kromě toho nové, tehdy vzniklé státy odmítaly být vázány souborem pravidel, která samy nepomáhaly vypracovat. V případě revize Ženevských úmluv hrozilo, že dojde k výraznému okleštění některých klíčových ustanovení z roku 1949, proto bylo nakonec rozhodnuto posílit ochranu obětí ozbrojených konfliktů přijetím nových textů ve formě **Dodatkových protokolů k Ženevským úmluvám** (viz otázka č. 9).

Ženevské úmluvy z roku 1949 a jejich Dodatkové protokoly z roku 1977 obsahují téměř 600 článků a jsou hlavním nástrojem mezinárodního humanitárního práva (MHP).

5 KTERÉ SUBJEKTY MOHOU BÝT STRANAMI ŽENEVSKÝCH ÚMLUV?

Stranami mezinárodních smluv, tedy i Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů, se mohou stát pouze státy. [Postavení smluvní strany však má i orgán strany konfliktu v národněosvobozeneckém boji či boji proti okupaci.

Ustanovení Ženevských úmluv a jejich Dodatkových protokolů jsou vždy závazná pro všechny strany konfliktu.]

Na počátku roku 2007 byly stranami Ženevských úmluv všechny státy světa - přesně 194. Skutečnost, že Ženevské úmluvy patří mezi ty, které jsou uznávány největším počtem zemí, svědčí o jejich univerzálnosti. V případě Dodatkových protokolů se ke stejnému datu k Protokolu I připojilo 167 států a k Protokolu II 163.

[Ze studie *Mezinárodní humanitární právo obyčejové* (MVČK, Cambridge University Press, 2005) vyplývá, že Ženevské úmluvy a zásady obou Dodatkových protokolů jsou **mezinárodněprávním obyčejem** – tedy zavazují všechny členy mezinárodního společenství.]

PODPIS, RATIFIKACE, PŘISTOUPENÍ, VÝHRADY, NÁSTUPNICTVÍ

Mnohostranné smlouvy mezi státy, jako jsou Ženevské úmluvy a jejich Dodatkové protokoly, vyžadují dvě oddělené procedury:

a) **podpis** následovaný **ratifikací**

Podpis stát nezavazuje, činí jej pouze povinným jednat způsobem, který není v rozporu s podstatou smlouvy. Ratifikací se stát definitivně zavazuje smlouvu dodržovat.

b) **přistoupení**

Tímto aktem stát, jenž nepodepsal text smlouvy při jejím přijetí, vyjadřuje vůli být jím nadále vázán. Přistoupení má stejné důsledky jako ratifikace.

Nový nezávislý stát může prostřednictvím **deklarace o nástupnictví** (sukcesi) vyjádřit přání zůstat vázán smlouvou, která se vztahovala na jeho území před dosažením nezávislosti. Také může učinit prohlášení o prozatímní aplikaci smluv během jejich přezkoumávání před přistoupením nebo nástupnictvím.

V průběhu těchto procedur nebo za určitých přesně stanovených podmínek může stát učinit **výhrady**, jimiž dosáhne vyloučení nebo pozměnění právního účinku některých ustanovení smlouvy. Tyto výhrady nesmějí být v rozporu s podstatnými prvky smlouvy.

Hnutí za národní osvobození, kterých se týká čl. 1, odst. 4 Dodatkového protokolu I, se mohou zavázat aplikovat Ženevské úmluvy a Dodatkový protokol I prostřednictvím zvláštního postupu stanoveného v článku 96, odst. 3 tohoto protokolu.

KDO MÁ POVINNOST UVÁDĚT ŽENEVSKÉ ÚMLUVY A DODATKOVÉ PROTOKOLY VE ZNÁMOST?

Povinnost uvádět Ženevské úmluvy a Dodatkové protokoly ve známost mají smluvní státy:

„Vysoké smluvní strany se zavazují, že rozšíří co možná nejvíce, v míru i ve válce, text této úmluvy ve svých zemích a zejména že zařadí její studium do vojenských a možno-li i civilních studijních programů, tak, aby její zásady byly uvedeny ve známost všeho

obyvatelstva, zejména bojujících ozbrojených sil, zdravotnického personálu a vojenských duchovních.“ (čl. 47/48/127/144 Ženevských úmluv I, II, III a IV).

„Vysoké smluvní strany se zavazují, že budou v době míru, jakož i v době ozbrojeného konfliktu šířit úmluvy a tento protokol v co největší míře ve svých zemích a především zahrnou jejich studium do programů vojenské přípravy a budou podporovat jejich studium civilním obyvatelstvem tak, aby s těmito dokumenty byly seznámeny ozbrojené síly a civilní obyvatelstvo.“ (čl. 83 Dodatkového protokolu I).

„Tento protokol bude šířen v co možná největší míře.“ (čl. 19 Dodatkového protokolu II).

MVČK A ŠÍŘENÍ HUMANITÁRNÍHO PRÁVA

Podle Statutu Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce je jedním z úkolů **MVČK**:

„(...) pracovat na pochopení a šíření mezinárodního humanitárního práva aplikovatelného při ozbrojených konfliktech a připravovat jeho rozvoj.“ (čl. 5 odst. 2 písm. g) Statutu).

„(...) /udržovat těsný kontakt s národními společnostmi/ (...) ve věcech společného zájmu, jako je jejich příprava na činnost v dobách ozbrojených konfliktů, respektování, rozvíjení a ratifikace Ženevských úmluv a šíření Základních principů Mezinárodního hnutí ČK/ČP a mezinárodního humanitárního práva.“
(čl. 5 odst. 4 písm. a) Statutu)

6 CO JE IUS AD BELLUM A IUS IN BELLO?

Mezinárodní humanitární právo si klade za cíl omezit utrpení způsobené válkou prostřednictvím poskytování co největší možné ochrany a pomoci jejím obětem. Vztahuje se na realitu konfliktu bez ohledu na jeho konkrétní příčiny a na oprávněnost použití síly a upravuje pouze ty aspekty konfliktu, které mají humanitární povahu. MHP se proto označuje jako ***ius in bello*** (právo ve válce) a strany v konfliktu mají povinnost dodržovat jeho ustanovení za všech okolností.

V případě mezinárodních ozbrojených konfliktů je často těžké určit, který stát je vinen porušením Charty Organizace spojených národů (viz otázka č. 18). Aplikace mezinárodního humanitárního práva není podmíněna odhalením viníků, neboť to by mohlo způsobit rozpory; každá strana by se označovala za oběť agrese, a uplatnění MHP by tak bylo znemožněno.

MHP usiluje o ochranu obětí války a jejich základních práv nezávisle na tom, ke které straně v konfliktu patří. Aby mohlo dostat tomuto cíli, musí zůstat – jakožto ***ius in bello*** – zcela nezávislé na ***ius ad bellum*** (právo vést válku) a ***ius contra bellum*** (právo zabránění válce).

O ZÁKAZU VÁLKY

Do konce první světové války nebylo použití ozbrojené síly považováno za nelegální čin, ale za přijatelný způsob urovnávání mezinárodních sporů.

Pakt Společnosti národů z roku 1919 a Briand-Kelloggův pakt (Pařížská smlouva) z roku 1928 se pokusily válku zakázat. Přijetí Charty Organizace spojených národů v roce 1945 tento trend potvrdilo: „Členové organizace se ve svých mezinárodních vztazích vystříhají hrozby silou nebo použití síly(…)“ (čl. 2, odst. 4 Charty OSN).

Existují ovšem situace, kdy Charta OSN použití síly dovoluje:

1. právo na sebeobranu (individuální či kolektivní), které se uplatní v případě, kdy je stát (skupina států) napaden jiným státem (skupinou států)
2. rozhodnutí Rady bezpečnosti OSN o kolektivním použití síly na základě kapitoly VII Charty OSN (viz otázka č. 18), které může být realizováno dvěma způsoby:
  - donucovacími opatřeními zaměřenými na obnovení míru, jež jsou vedena proti státu ohrožujícímu mezinárodní bezpečnost;
  - opatření na udržení míru, která mají podobu vyslání pozorovatelů nebo misí na udržení míru.

Použití ozbrojené síly je možné také v rámci práva národů na sebeurčení.

Rezoluce 2105 (XX) přijatá Valným shromážděním OSN v roce 1965 „uznává legitimnost boje národů v koloniálním panství za dosažení svého práva na sebeurčení a nezávislost (...)“ (viz otázka č.7).

7

KDY JE HUMANITÁRNÍ PRÁVO POUŽITELNÉ? KOMU JE URČENO A KOHO CHRÁNÍ?

Mezinárodní humanitární právo je použitelné ve dvou případech, nabízí tedy dva systémy ochrany:

A. Mezinárodní ozbrojené konflikty

Na takové situace se vztahují čtyři Ženevské úmluvy a Dodatkový protokol I.

Humanitární právo je určeno především stranám v konfliktu a chrání každého jednotlivce a kategorii jednotlivců, kteří se přímo nebo již aktivně neúčastní nepřátelských akcí, tj.:

- raněné a nemocné příslušníky ozbrojených sil v poli a členy zdravotnických služeb ozbrojených sil;
- raněné, nemocné a třeščníky ozbrojených sil na moři a členy zdravotnických služeb námořních sil;
- válečné zajatce;
- civilní obyvatelstvo, např.:
  - cizince na území stran v konfliktu, včetně uprchlíků;
  - civilisty na okupovaných územích;
  - zadržené a internované civilní osoby;
  - zdravotnický a duchovní personál a jednotky civilní obrany.

Boje za národní osvobození definované v čl. I Dodatkového protokolu I jsou řazeny mezi mezinárodní ozbrojené konflikty.

B. Vnitrostátní ozbrojené konflikty

V případě těchto konfliktů platí společný článek 3 čtyř Ženevských úmluv a Dodatkový protokol II.

Podmínky aplikace Dodatkového protokolu II jsou přísnější než podmínky uváděné v článku 3.

Humanitární právo je určeno pro řádné ozbrojené síly i jiné organizované ozbrojené skupiny účastníci se konfliktu a chrání všechny jednotlivce a kategorie jednotlivců, kteří se přímo nebo již neúčastní nepřátelských akcí, např.:

- raněné a nemocné kombatanaty;
- osoby zbavené svobody v důsledku konfliktu;
- civilní obyvatelstvo;
- zdravotnický a duchovní personál.

HUMANITÁRNÍ PRÁVO A VNITROSTÁTNÍ OZBROJENÉ KONFLIKTY

Společný článek 3 čtyř Ženevských úmluv je považován za jakousi **miniaturní úmluvu** (viz otázka č.8). Pravidla v něm obsažená tvoří součást obyčejového práva a představují minimální standard, od kterého by se strany v konfliktu neměly za žádných okolností odchýlit.

Dodatkový protokol II tuto základní úpravu doplňuje a rozvádí, i v případě jeho použití však zůstává regulace vnitrostátních ozbrojených konfliktů méně propracovaná, než je tomu u mezinárodních ozbrojených konfliktů. Hlavní překážku posílení systému ochrany obětí tvoří princip státní suverenity.

JAKÉ PRÁVO SE VZTAHUJE NA VNITŘNÍ NEPOKOJE A JINÉ SITUACE VNITŘNÍHO NÁSILÍ?

Na situace vnitřního násilí, které svou intenzitou nedosahují úrovně ozbrojeného konfliktu, se mezinárodní humanitární právo nevztahuje. Tyto případy se řídí vnitrostátním zákonodárstvím a systémem ochrany lidských práv (viz otázka č. 17).

8

JE HUMANITÁRNÍ PRÁVO APLIKOVATELNÉ NA „NOVÉ“ KONFLIKTY?

Často se dnes mluví o tzv. „**nových konfliktech**“. Výraz zahrnuje dva typy konfliktů: konflikty „anarchické“ a „identitární“. Tyto pojmy se používají značně volně.

„**Anarchické**“ konflikty jsou nepochybně důsledkem konce studené války. Vyznačují se oslabením nebo zhroutilím státních struktur, jehož využívají nejrozdůlnější ozbrojené skupiny, které se snaží uchopit moc.

„**Identitární**“ konflikty charakterizuje úsilí určité ozbrojené skupiny definované společnou identitou (národnost, náboženství apod.) svých členů o vyloučení protivníka praxí známou jako „etnické čistky“. Ty spočívají v násilném vysídlení nebo dokonce vyhlazení obyvatelstva jiné identity.

Na „anarchické“ a „identitární“ konflikty, ve kterých je vystaveno násilí zejména civilní obyvatelstvo, se mezinárodní humanitární právo vztahuje také. Společný článek 3 Ženevských úmluv (viz dále) vyžaduje od všech ozbrojených skupin, aby respektovaly ty, kdo složili zbraně, a ty, kdo se neúčastní nepřátelských akcí (civilisté).

Mezinárodní humanitární právo se tedy uplatňuje i v případech, kdy jsou státní struktury oslabeny či dokonce zanikají, a právě za těchto výjimečných okolností nabývá na významu.

V praxi nicméně jeho aplikaci na „nové konflikty“ ztěžuje celá řada překážek. Nedostatek disciplíny příslušníků stran v konfliktu, ozbrojování civilního obyvatelstva, které je důsledkem šíření zbraní v oblasti, a stírání rozdílů mezi komatanty a nekomatanty často vede k tomu, že střetnutí nabývají extrémně brutálního charakteru, který ponechává jen malý prostor pro uplatňování právních zásad.

Proto je třeba vynaložit velké úsilí na šíření humanitárního práva. Lepší znalost právních zásad sice neřeší problémy, které ke konfliktům vedou, může však alespoň zmírnit konečné důsledky nepřátelských akcí.

SPOLEČNÝ ČLÁNEK 3: MINIATURNÍ ÚMLUVA

V případě ozbrojeného konfliktu, který nemá mezinárodní charakter a který vznikne na území některé z Vysokých smluvních stran, bude každá ze stran v konfliktu zavázána řídit se přinejmenším těmito ustanoveními.

1. S osobami, které se přímo neúčastní nepřátelství, včetně příslušníků ozbrojených sil, kteří složili zbraně, a osob, které byly vyřazeny z boje nemocí, zraněním, zadržením nebo jakoukoliv příčinou, bude se za všech okolností zacházet lidsky, bez jakéhokoliv nepříznivého rozlišování založeného na rase, barvě pleti, náboženství či víře, pohlaví, rodu či majetku nebo na jakémkoliv jiném obdobném znaku.

Proto jsou a zůstávají zakázány v každé době a na každém místě, pokud jde o osoby nahoře zmíněné:

- a) útoky na život a zdraví, zejména vražda ve všech formách, zmrzačení, kruté nakládání, trýznění a mučení;
- b) braní rukojmí;

- c) útoky proti osobní důstojnosti, zejména ponižující a pokořující zacházení;
- d) odsouzení a vykonání poprav bez předchozího rozsudku, vynesenoho řádně ustaveným soudem, poskytujícím soudní záruky uznané civilizovanými národy za nezbytné.

2. Ranění a nemocní budou sebráni a ošetřeni.

Nestranná humanitární organizace, jako je Mezinárodní výbor Červeného kříže, může nabídnout své služby stranám v konfliktu.

Strany v konfliktu se mimo to vynasnaží, aby zvláštními dohodami byla uvedena v účinnost všechna ostatní ustanovení této úmluvy nebo jejich části.

Použití předchozích ustanovení nebude mít vliv na právní postavení stran v konfliktu.

[Obsah článku 3 představuje mezinárodněprávní obyčej vztahující se na **jakékoli situace hromadného násilí** (*vnitřní násilnosti* dle terminologie MVČK) i když nedosahují intenzity ozbrojeného konfliktu]

9

JAKÝM ZPŮSOBEM SE HUMANITÁRNÍ PRÁVO VYTVÁŘÍ A JAKÝ JE JEHO NEJNOVĚJŠÍ VÝVOJ?

MVČK, iniciátor první smlouvy moderního humanitárního práva (Ženevská úmluva z roku 1864), se snaží zajistit, aby toto odvětví mezinárodního práva veřejného (viz otázka č. 1) zůstalo stále aktuální. V zájmu tohoto cíle:

- sleduje změny povahy ozbrojených konfliktů;
- organizuje konzultace, při nichž zjišťuje možnosti dosažení dohody o nových pravidlech;
- vypracovává návrhy textů následně předložených k přijetí diplomatickým konferencím.

Příklad dvou Dodatkových protokolů k Ženevským úmluvám ukazuje, jak je humanitární právo vytvářeno:

- na základě návrhu pravidel vypracovaného v roce 1956 a rezolucí schválených v šedesátých letech dvěma Mezinárodními konferencemi Červeného kříže a Červeného půlměsíce a Mezinárodní konferencí o lidských právech, která se konala v Teheránu v roce 1968, studoval **MVČK** možnost doplnění Ženevských úmluv schválených v roce 1949;
- v roce 1969 předložil **MVČK** tuto myšlenku XXI. Mezinárodní konferenci Červeného kříže a Červeného půlměsíce v Istanbulu; účastníci, včetně členských států Ženevských úmluv, ji schválili a právníci **MVČK** zahájili přípravné práce;
- mezi léty 1971 a 1974 zorganizoval **MVČK** několik konzultací s vládami a Mezinárodním hnutím ČK/ČP; zprávy o průběhu prací byly pravidelně předávány Organizaci spojených národů;
- v roce 1973 posoudila XXII. Mezinárodní konference Červeného kříže a Červeného půlměsíce v Teheránu texty návrhů a plně je podpořila;
- v únoru 1974 svolala švýcarská vláda jakožto deponitář Ženevských úmluv z roku 1949 Diplomatičnou konferenci o potvrzení a rozvoji mezinárodního humanitárního práva aplikovatelného při ozbrojených konfliktech; konference, která se konala v Ženevě, měla čtyři zasedání a skončila v červnu 1977;
- na závěrečném zasedání konference schválili představitelé 102 zúčastněných států 102 články Dodatkového protokolu I a 28 článků Dodatkového protokolu II .

[rovněž návrh III. Dodatkového protokolu (zavádějícího další mezinárodní rozeznávací znak zdravotnické služby, tzv. *Červený krystal*) připravoval **MVČK** a spolu se *Stálou komisí ČK&ČP* vedl v letech 1997-2005 jednání předcházející svolání Diplomatičké konference v prosinci 2005. Tato konference však – na rozdíl od čtyř Ženevských úmluv (1949) a dodatkových protokolů (1977) – přijala návrh nikoli konsensem, ale hlasováním. Mandát k předložení návrhu protokolu (vypracovaného r. 2001) byl dán rezolucí Rady delegátů ČK&ČP, Soul, listopad 2005. Následně se v červnu 2006 sešla XXIX. Mezinárodní konference ČK&ČP (Ženeva), která úpravou Statutu Mezinárodního hnutí ČK&ČP (ani tato úprava však nebyla přijata konsensem) umožnila užívání červeného krystalu v tzv. identifikační podobě, což umožnilo uznání izraelské Společnosti Davidovy hvězdy, a podpořila uznání Palestinského ČP za národní společnost.

Počátkem roku 2007 ratifikovalo III. Dodatkový protokol 9 zemí a v lednu vstoupil v platnost pro Švýcarsko a Norsko.]

MVČK JAKO ŠÍŘITEL HUMANITÁRNÍHO PRÁVA

Podle Statutu Mezinárodního hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce (viz otázka č. 5) je jedním z úkolů MVČK příprava možného rozvoje mezinárodního humanitárního práva. Vystupuje tedy jako šířitel MHP.

NEJNOVĚJŠÍ VÝVOJ MHP (viz také otázka č. 4)

Protokol týkající se oslepujících laserových zbraní schválený diplomatickou konferencí ve Vídni v říjnu 1995 zakazuje užívání a šíření laserových zbraní, které mohou mimo jiné způsobit stálou slepotu. Protokol požaduje, aby státy podnikly veškerá příslušná opatření (včetně školení ozbrojených sil), jež by zabránila zákonnému použití jiných laserových systémů s obdobným účinkem.

Pokud jde o problematiku min, působnost Protokolu II k úmluvě z roku 1980 (viz otázka č. 11) byla rozšířena přijetím doplněné verze **Protokolu o zákazu nebo omezení používání min a podobných prostředků** v Ženevě dne 3. května 1996. **Úmluva o zákazu používání, skladování, výroby a přesunu protipěchotních min a jejich likvidaci** podepsaná 121 zeměmi v Ottawě ve dnech 3. a 4. prosince 1997 zcela zakazuje nášlapné miny a upravuje také odminování a pomoc obětem min.

Ze smluv mezinárodního humanitárního práva, které obsahují pravidla týkající se ochrany životního prostředí, je třeba zmínit článek 55 Dodatkového protokolu I a **Úmluvu o zákazu vojenského a jiného nepřátelského využití technik modifikace životního prostředí** z 18. května 1977.

Válka v Perském zálivu v roce 1991 ukázala, že pravidla týkající se ochrany životního prostředí jsou málo známá a někdy nepřesná. Proto v roce 1994 **MVČK** na popud Valného shromáždění OSN a s pomocí expertů navrhl **Směrnice pro vojenské příručky a instrukce o ochraně životního prostředí v dobách ozbrojených konfliktů**.

Důležitou roli v rozvoji MHP sehrává také **Sanremská příručka o mezinárodním právu aplikovatelném při ozbrojených konfliktech na moři**. Význam tohoto dokumentu vypracovaného **Mezinárodním ústavem humanitárního práva** v San Remu s podporou **MVČK** uznaly vlády v rezoluci přijaté XXVI. Mezinárodní konferencí Červeného kříže a Červeného půlměsíce, která se konala v Ženevě v roce 1995.

Ačkoliv Ženevské úmluvy a jejich Dodatkové protokoly výslovně nezakazují použití **jaderných zbraní**, platí i zde **všeobecné zásady MHP**. Ty mimo jiné požadují, aby strany v konfliktu vždy rozlišovaly mezi kombatanty a nekombatanty, a zakazují použití zbraní, které by mohly způsobit zbytečné utrpení. Aplikovatelnost těchto principů na jaderné zbraně byla potvrzena Mezinárodním soudním dvorem v Haagu v roce 1996.

[Platnost Úmluvy z r. 1980 byla v r. 2001 rozšířena i na vnitrostátní konflikty a r. 2003 byla úspěšně završena iniciativa MVČK – byl přijat **Protokol V. o výbušných zbytecích válek**, který ochraňuje obyvatelstvo před opuštěnou či nevybuchlou municí. V roce 2000 byla Opčním protokolem k úmluvě o právech dítěte posílena ochrana neploletých před účastí v bojových akcích.]

10

JAKOU MATERIÁLNÍ POMOC POSKYTUJE MHP OBĚTEM OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ?

Státy, které jsou stranami Ženevských úmluv, uznávají právo obětí ozbrojených konfliktů obdržet předměty nezbytné pro jejich přežití. Toto právo dále rozvinuly Dodatkové protokoly přijaté v roce 1977.

V případě mezinárodních ozbrojených konfliktů zahrnuje právo na pomoc především:

- volný průjezd pro zásilky určitých předmětů nezbytných pro přežití civilního obyvatelstva (čl. 23 *Ženevské úmluvy IV navržený pro řešení otázek blokad*);
- povinnost okupující mocnosti zajistit základní dodávky pro obyvatelstvo na územích, která okupuje (čl. 55 *Ženevské úmluvy IV*); není-li toho schopna, musí okupující mocnost souhlasit s poskytnutím pomoci z vnějších zdrojů (čl. 59 *Ženevské úmluvy IV*).

Dodatkový protokol I (čl. 69 a 70) posiluje soubor pravidel schválený v roce 1949. Například stát ve válce musí přijmout nestrannou humanitární pomoc poskytovanou bez diskriminace obyvatelstvu na jeho území na základě dohody stran, jichž se akce k poskytnutí pomoci týkají. Taková pomoc nebude považována za vměšování do ozbrojeného konfliktu či za nepřátelský akt.

V případě **vnitrostátního ozbrojeného konfliktu** stanoví Protokol II (čl. 18) kromě jiného, že pokud civilní obyvatelstvo trpí nepřiměřenou nouzí v důsledku nedostatku zásob nezbytných k jeho přežití, musí být dosaženo souhlasu státu s prováděním podpůrných akcí, které jsou výlučně humanitární a nestranné povahy a jsou prováděny bez jakéhokoli nepříznivého rozlišování (viz otázka č.8 – znění čl.3). Všeobecně se uznává, že stát má povinnost čistě humanitární pomocné operace tohoto charakteru dovolit.

MVČK A PRÁVO INICIATIVY

MVČK má za jakýchkoliv okolností právo iniciativy (viz otázka č.2), které mu umožňuje nabídnout stranám v konfliktu své služby, zejména pokud jde o pomoc obětem konfliktu. Jeho nabídka není zásahem do vnitřních záležitostí státu, protože ji předvídá humanitární právo.

HUMANITÁRNÍ PRÁVO A „PRÁVO NA HUMANITÁRNÍ INTERVENCI“

Pojmy „právo na humanitární intervenci“ (nebo dokonce „povinnost humanitární intervence“) slouží k ospravedlnění ozbrojeného zásahu zdůvodňovaného humanitárními cíli. Tento institut nespadá do oblasti humanitárního práva, neboť se týká oprávněnosti použití ozbrojené síly v mezinárodních vztazích, tj. využití „**ius ad bellum**“ (viz otázky č. 6 a 18).

Pokud dojde k ozbrojené intervenci, musí **MVČK** v souladu se svým **mandátem** zajistit, aby ti, kdo se intervence účastní, dodržovali příslušná pravidla mezinárodního humanitárního práva. **MVČK** se také musí snažit pomáhat obětem konfliktu.

Legálností „práva na intervenci“ se **MVČK** nezabývá. Jedná se o politickou otázku a **MVČK** ji nemůže řešit, aniž by ohrozil svou vlastní humanitární práci.

11

CO STANOVÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO, POKUD JDE O OBNOVENÍ RODINNÝCH SVAZKŮ?

V důsledku ozbrojených konfliktů jsou váleční zajatci a internovaní civilisté odtrženi od svých blízkých, rodiny jsou rozděleny a lidé se stávají neznámými. Ženevské úmluvy a Dodatkový protokol I obsahují několik právních ustanovení na ochranu těchto obětí. Jsou použitelná v případě mezinárodních ozbrojených konfliktů a opravňují MVČK k provádění následujících úkolů:

1. Předávání rodinných zpráv a jiných informací. Sem patří:

- získávání a registrace záznamových karet o zajímání válečných zajatců a internování civilistů a zasílání jejich duplikátů rodinám zajatců a internovaných;
- předávání pošty mezi osobami zbavenými svobody a izolovanými od rodin;
- předávání rodinných zpráv (Zprávy Červeného kříže) mezi oddělenými členy rodiny, pokud nejsou běžné poštovní kanály spolehlivé;
- předávání úmrtních oznámení.

Ústřední informační kancelář MVČK obecně působí jako prostředník mezi stranami v konfliktu nebo, přesněji, mezi jejich národními informačními kancelářemi (viz dále). Zajišťuje výměnu informací o osobách chráněných humanitárním právem.

2. Pátrání po neznámých osobách (čl. 33 Dodatkového protokolu I)

3. Slučování rozdělených rodin (viz dále čl. 74 Dodatkového protokolu I)

Těmto činnostem se **MVČK** poprvé věnoval v době prusko-francouzské války v roce 1870. Jeho informační služba v Basileji působila jako prostředník mezi stranami v konfliktu: snažila se obnovit kontakty mezi válečnými zajatci a jejich rodinami a začala s výměnou seznamů raněných osob mezi stranami v konfliktu. **Ústřední informační kancelář MVČK** od té doby svou činnost výrazně rozvinula.

NÁRODNÍ INFORMAČNÍ KANCELÁŘE

Ženevská úmluva III (čl. 122) stanoví, že po vypuknutí nepřátelství musí každá strana v konfliktu i neutrální mocnost, která přijme na svém území osoby patřící k bojující straně, vytvořit oficiální informační kancelář pro válečné zajatce. Strany v konfliktu musejí dále sdělovat své vlastní **informační kanceláři** informace o osobách, které její armáda zajala, a poskytnout jí všechny podrobnosti, které jsou k dispozici, pokud jde o identitu těchto zajatců, tak, aby jejich nejbližší příbuzní mohli být co nejrychleji vyrozuměni. Pokud taková kancelář neexistuje, což se v konfliktech často stává, bude informace o osobách chráněných Ženevskými úmluvami získávat **MVČK**.

ÚSTŘEDNÍ INFORMAČNÍ KANCELÁŘ

„V neutrální zemi se zřídí Ústřední informační kancelář pro válečné zajatce. Mezinárodní výbor Červeného kříže navrhne, bude-li to považovat za potřebné, zúčastněným mocnostem organizaci takové kanceláře. Tato kancelář bude mít za úkol soustřeďovat všechny zprávy týkající se válečných zajatců, které bude moci opatřit úřední nebo soukromou cestou. Zašle

je jak možno nejrychleji zemi, z níž zajatci pocházejí, nebo mocnosti, k níž patří (...).“ (čl. 123 Ženevské úmluvy III).

ROZDĚLENÉ RODINY

„Každá strana v konfliktu umožní pátrání podniknuté členy rodin rozdělených válkou, aby mohli navázat vzájemný styk a, možno-li, zase se sloučit (...).“ (čl. 26 Ženevské úmluvy IV).

12

JAKÁ USTANOVENÍ HUMANITÁRNÍHO PRÁVA URČUJÍ POUŽÍVÁNÍ ZNAKU?

Ženevské úmluvy uvádějí tři znaky, jimiž jsou červený kříž, červený půlměsíc a červený lev a slunce. Pouze první dva jsou nyní používány jako znaky národních společností Mezinárodního hnutí ČK/ČP.

[Přijetím III. Dodatkového protokolu (2005) k Ženevským úmluvám se pro jeho smluvní strany zavádí možnost používat znak další, a to *červený krystal* tvořený červeným čtvercovým rámcem postaveným na hrot. Tento znak se užívá k **ochranným účelům** (viz dále), pro použití k **identifikačnímu účelu** jej ve středu doplňuje malý znak příslušné národní společnosti. V současnosti (2007) je však smluvními stranami této smlouvy jen několik zemí, znak tedy nemá univerzální platnost!]

Ženevské úmluvy a Dodatkové protokoly obsahují několik článků týkajících se znaku. Mimo jiné specifikují jeho užívání, velikost, účel a umístění, stanovují osoby a území, která chrání, a určují, kdo jej smí používat, s jakým respektem je spojen a jaké tresty následují po jeho zneužití (viz dále).

V dobách ozbrojených konfliktů smí být znak použit jako ochranný prostředek:

- **zdravotnickými službami ozbrojených sil;**
- **národními společnostmi Červeného kříže a Červeného půlměsíce** náležitě uznanými a oprávněnými svými vládami k poskytování zdravotnických služeb ozbrojeným silám; národní společnosti smějí používat znak k ochranným účelům pouze pro ty osoby a zařízení, které poskytují v době války pomoc oficiálním zdravotnickým službám stran v konfliktu, a za předpokladu, že tyto osoby a zařízení plní výlučně zdravotnické funkce a podléhají vojenským zákonům a nařízením; rovněž ho smějí používat v případě osob a zařízení, které takovou pomoc poskytují civilnímu zdravotnictví;
- **civilní nemocnice** a jiná **zdravotnická zařízení** uznaná jako taková vládou a oprávněná používat znaku pro účely ochrany (místa první pomoci, sanitní vozy apod.);
- **jiné dobrovolné organizace pro poskytování pomoci**, které splňují stejné podmínky jako národní společnosti: musejí být uznány a oprávněny vládou, smějí užívat znak pouze pro osoby a zařízení určené výhradně k poskytování zdravotnických služeb a musejí podléhat vojenskému právu a předpisům.

Mezinárodní humanitární právo také od každého státu, který je stranou Ženevských úmluv, požaduje, aby podnikal kroky k předcházení a trestání zneužití znaku v době války i míru a vydal zákon na ochranu znaku.

UŽÍVÁNÍ ZNAKU

Užívání znaku k ochranným účelům je viditelným projevem ochrany, kterou Ženevské úmluvy přiznávají zdravotnickému personálu, jednotkám a transportům.

Užívání znaku k identifikačním účelům v době války i míru slouží k vyjádření toho, že určité osoby nebo objekty jsou spojeny s Mezinárodním hnutím Červeného kříže a Červeného půlměsíce.

MVČK má právo za všech okolností používat znak pro ochranné i identifikační účely.

ZNEUŽITÍ ZNAKU

Jakékoli použití znaku, které není výslovně dovoleno mezinárodním humanitárním právem, znamená jeho zneužití. Existují **tři typy zneužití**:

- **napodobování**, tj. používání takového znaku, který svým tvarem a nebo barvou může způsobit záměnu se znakem ČK/ČP;
- **neoprávněné užívání**, tj. používání znaku organizacemi nebo osobami, které nejsou zmocněny tak činit (obchodní společnosti, lékárníci, soukromí lékaři, nevládní organizace a jednotlivci atd.); o neoprávněné užívání se jedná rovněž tehdy, pokud osoby oprávněné používat znak tak nečiní v souladu s pravidly Ženevských úmluv a Dodatkových protokolů;
- **proradnost**, tj. používání znaku v době konfliktu na ochranu komбатantů nebo vojenských zařízení; klamné užití znaku může představovat vážné porušení mezinárodního humanitárního práva neboli válečný zločin.

Zneužití znaku k ochranným účelům v době války je ohrožením systému ochrany vytvořeného mezinárodním humanitárním právem.

Zneužití znaku k identifikačním účelům podřívá jeho obraz v očích veřejnosti, a v důsledku toho snižuje jeho ochrannou moc v době války.

Státy, které jsou stranami Ženevských úmluv, se zavázaly přijmout preventivní a represivní opatření proti zneužití znaku v době války i v době míru.

13

JAK CHRÁNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO UPRCHLÍKY A VYSÍDLENCE?

Uprchlíci jsou lidé, kteří opustili svou zemi, zatímco **vysídlenci** na jejím území zůstávají, pouze jsou donuceni změnit místo pobytu.

Uprchlíci jsou chráněni především uprchlickým právem (viz dále) a mandátem **Úřadu Vysokého komisaře Spojených národů pro uprchlíky (UNHCR)**. Pokud se stanou obětmi ozbrojených konfliktů, nacházejí se v rukou zneprátelené strany nebo jsou vystaveni nepřátelským akcím v zemi, do níž se uchýlili, upravuje jejich postavení také mezinárodní humanitární právo. Uprchlíky, především na okupovaných územích, chrání Ženevská úmluva IV a Dodatkový protokol I. Ženevská úmluva IV se také odvolává na princip *non-refoulement*, na němž je založeno uprchlické právo.

Vysídlenci jsou v ozbrojených konfliktech chráněni pravidly mezinárodního humanitárního práva, která se týkají civilního obyvatelstva. Tato pravidla jsou určena zejména na ochranu civilního obyvatelstva před důsledky nepřátelských akcí; například je zakázáno útočit na něj nebo jej terorizovat, používat hlad jako bojový prostředek nebo ničit věci nutné pro jeho přežití. Ve vnitrostátním konfliktu se na vysídlence vztahuje společný článek 3 čtyř Ženevských úmluv (znění - viz otázka č.8) a Dodatkový protokol II.

Humanitární právo zakazuje násilné vysídlování s výjimkou případů, kdy je nezbytné pro zajištění bezpečnosti samotného obyvatelstva nebo je vyvoláno naléhavými vojenskými důvody. Vysídlování obecně se humanitární právo snaží omezit v rámci ochrany civilního obyvatelstva. V současných konfliktech jsou bohužel tato pravidla často porušována, proto je velmi důležité soustředit se na prosazování platných ustanovení spíše než na navrhování nových.

MEZINÁRODNÍ UPRCHLICKÉ PRÁVO

Mezinárodní uprchlické právo vychází především z následujících dokumentů:

- 1951 Úmluva Organizace spojených národů o právním postavení uprchlíků;
- 1967 Protokol týkající se právního postavení uprchlíků;
- 1969 Úmluva Organizace africké jednoty upravující aspekty charakteristické pro problémy uprchlíků v Africe;
- 1984 Cartagenská deklarace o uprchlících;
- některé rezoluce přijaté Valným shromážděním OSN.

DEFINICE UPRCHLÍKA

Podle článku 1 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 označuje termín „uprchlík“ osobu, která „*se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodu příslušnosti k určitým společenským vrstvám či zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám odmítá ochranu své vlasti,*“ a dále „*osobu bez státní příslušnosti nacházející se mimo zemi svého dosavadního pobytu následkem shora zmíněných událostí a která vzhledem ke shora uvedeným obavám se tam nechce nebo nemůže vrátit.*“

Úmluva OAJ a Cartagenská deklarace tuto definici rozšířily tak, aby zahrnovala osoby, které jsou nuceny opustit svou zemi v důsledku událostí vážně narušujících veřejný pořádek, jako jsou ozbrojené konflikty a vnitřní nepokoje.

14**JAKÁ OPATŘENÍ JSOU K DISPOZICI PRO IMPLEMENTACI HUMANITÁRNÍHO PRÁVA?**

V situacích ozbrojených konfliktů jsou k dispozici tři typy opatření:

Preventivní opatření, která vycházejí z povinnosti států dodržovat právo. Patří mezi ně:

- šíření humanitárního práva
- školení kvalifikovaného personálu pro implementaci humanitárního práva a jmenování právních poradců v ozbrojených silách;
- přijímání právních norem, jejichž cílem je zajistit dodržování humanitárního práva;
- překládání smluvních textů.

Kontrolní opatření, která umožňují sledovat dodržování MHP v průběhu celého konfliktu:

- činnost ochranných mocností nebo jejich zástupců;
- činnost MVČK (viz otázka č. 15).

Represivní opatření, která jsou založená na povinnosti stran konfliktu předcházet a ukončovat veškerá porušování MHP. Zahrnují především:

- povinnost stíhat vážná porušení považovaná za válečné zločiny před národními soudy (mezinárodní tribunály viz otázka č. 16).
- trestní a disciplinární odpovědnost nadřízených a povinnost vojenských velitelů odhalovat a trestat porušení MHP;
- vzájemnou právní pomoc států v trestních otázkách.

Tato opatření by měla sehrávat rovněž preventivní úlohu.

Existují ještě **jiná implementační opatření**, která mohou současně sloužit jako nástroj prevence, kontroly i represe; jejich kontrolní a represivní povaha vychází především z povinnosti států **zajistit zachování** humanitárního práva. Do této skupiny patří:

- procedura dotazování;
- Mezinárodní zjišťovací komise;
- sledování aplikace a interpretace právních ustanovení;
- spolupráce s OSN.

Diplomatické úsilí a tlak médií i veřejného mínění také pomáhají zajistit implementaci humanitárního práva.

PRÁVNÍ USTANOVENÍ TÝKAJÍCÍ SE IMPLEMENTACE

Viz otázka č. 5 – články o povinnosti států uvádět Ženevské úmluvy a Dodatkové protokoly ve známost.

„Vysoké smluvní strany budou usilovat i v mírové době o to, aby (...) byl připraven kvalifikovaný personál, který by napomáhal provádění úmluv a tohoto protokolu (...).“ (čl. 6, odst. 1 Dodatkového protokolu I).

„Vysoké smluvní strany v každé době a bojující strany v době ozbrojeného konfliktu zajistí, aby byli k dispozici právní poradci, kteří by v případě potřeby poskytoval vojenským

velitelům na příslušné úrovni pomoc, pokud jde o provádění úmluv a tohoto protokolu a o příslušné pokyny, které mají být v tomto směru ozbrojeným silám dány.“ (čl. 82 Dodatkového protokolu I).

„Vysoké smluvní strany si navzájem zašlou prostřednictvím Švýcarské spolkové rady, a za nepřátelství prostřednictvím ochranných mocností, oficiální překlady této úmluvy, jakož i zákony a nařízení, které by vydaly, aby zajistily její používání.“ (čl. 48/49/128/145 Ženevských úmluv I, II, III a IV)

„Vysoké smluvní strany se zavazují, že za všech okolností budou zachovávat tuto úmluvu a zajistí její zachování.“ (společný čl. 1 Ženevských úmluv).

„Vysoké smluvní strany, jejichž zákonodárství by nebylo dosud dostatečné, učiní potřebná opatření, aby zamezily a potlačily v každé době zneužití rozeznávacích znaků (...).“ (čl. 45. Ženevské úmluvy II).

„Vysoké smluvní strany se zavazují, že učiní všechna potřebná zákonodárná opatření, aby stanovily přiměřené trestní sankce, postihující osoby, které se dopustí toho či onoho vážného porušení této úmluvy (...). Každá smluvní strana je povinna vypátrat osoby obviněné z toho, že se dopustily některého z těchto vážných porušení anebo k němu daly rozkaz, a musí je postavit před svůj soud, ať jsou jakékoli státní příslušnosti.“ (čl. 49/50/129/146 Ženevských úmluv I, II, III a IV).

„Tato úmluva se bude provádět za pomoci a pod dohledem ochranných mocností pověřených hájením zájmů stran v konfliktu. Za tím účelem mohou ochranné mocnosti jmenovat vedle svého diplomatického a konsulárního personálu delegáty ze svých příslušníků nebo z příslušníků jiných neutrálních mocností.“ (čl. 8 Ženevských úmluv I, II, III a čl. 9 Ženevské úmluvy IV).

„Vysoké smluvní strany se mohou kdykoli dohodnout, že svěří úkoly, připadající podle této úmluvy ochranným mocnostem, organizaci poskytující veškeré záruky nestrannosti a účinnosti. (...) Nelze-li takto zajistit ochranu, musí ochranná mocnost požádat některou humanitární organizaci jako je MVČK, aby převzala humanitární úkoly příslušející podle této úmluvy ochranným mocnostem anebo musí přijmout (...) nabídku služeb učiněnou takovou organizací.“ (čl. 10 Ženevských úmluv I, II, III a čl. 11 Ženevské úmluvy IV).

„Ustanovení této úmluvy nejsou na překážku humanitární činnosti, kterou by se souhlasem zúčastněných stran v konfliktu rozvinul MVČK nebo jakákoliv jiná nestranná humanitární organizace na ochranu raněných a nemocných, jakož i členů zdravotnického a duchovního personálu a za tím účelem, aby jim byla poskytnuta pomoc.“ (čl. 9 Ženevské úmluvy I).

„Vysoké smluvní strany si vzájemně poskytnou co největší pomoc v souvislosti s trestním řízením zahájeným v případech vážného porušení úmluv nebo tohoto protokolu. (...), když to okolnosti dovolí, budou vysoké smluvní strany spolupracovat v otázce extradice /vydávání pachatelů/. (...).“ (čl. 88 Dodatkového protokolu I).

„Depozitář tohoto protokolu svolá na žádost jedné nebo několika vysokých smluvních stran a po souhlasu většiny těchto stran poradu těchto vysokých smluvních stran za účelem projednání všeobecných problémů týkajících se provádění úmluv a tohoto protokolu.“ (čl. 7 Dodatkového protokolu I).

„V případech vážného porušení úmluv nebo tohoto protokolu se vysoké smluvní strany zavazují, že budou jednat společně nebo jednotlivě ve spolupráci s Organizací spojených národů a v souladu s Chartou OSN.“ (čl. 89 Dodatkového protokolu I).

„Bude vytvořena Mezinárodní zjišťovací komise (...) skládající se z patnácti členů vysokých morálních kvalit a uznávané nestrannosti. (...) Komise bude mít pravomoc: i) prošetřovat skutečnosti, jež mají být údajně vážným porušením, jak je definováno úmluvami a tímto protokolem, nebo jiná vážná porušení úmluv nebo tohoto protokolu.“ (čl. 90 Dodatkového protokolu I).

OD NEJSTARŠÍCH DOB PO SOLFERINO: HUMANITÁRNÍ PRÁVO PŘED KODIFIKACÍ (viz otázka č. 3)

Péče o raněné, ochrana žen a dětí...

*„Humanitární právo si nečiní naději, že odstraní hrozbu válek, usiluje však alespoň o zmírnění zbytečných krutostí, které s sebou války přinášejí.
Je v zájmu všech bojujících stran dodržovat při provádění nepřátelských akcí určitá pravidla hry.“*

(Jean Pictet)

15**JAKÁ JE ÚLOHA MVČK PŘI ZAJIŠŤOVÁNÍ DODRŽOVÁNÍ HUMANITÁRNÍHO PRÁVA?**

Jako šířitel a ochránce mezinárodního humanitárního práva má MVČK za úkol zajišťovat jeho dodržování. Provádí to několika způsoby.

A. AKTIVNÍ ČINNOSTÍ

MVČK chrání oběti konfliktu a pomáhá jim: navštěvuje osoby zbavené svobody (včetně válečných zajatců), podílí se na obnovování rodinných svazků (viz otázka č. 11), poskytuje materiální pomoc (viz otázka č. 10) a zdravotní péči a šíří mezinárodní humanitární právo (viz otázka č. 5).

B. PREVENČÍ

Protože neznalost humanitárního práva je překážkou jeho aplikace, připomíná MVČK státům, že se zavázaly uvádět ustanovení MHP ve známost, a sám také MHP šíří (viz otázka č. 5). Dále státům připomíná, že musejí činit veškeré nezbytné kroky pro zajištění účinné aplikace a dodržování MHP. Činí tak především prostřednictvím své Poradenské služby pro mezinárodní humanitární právo, která poskytuje technickou podporu státům při přijímání zákonů a nařízení týkajících se aplikace MHP ve vnitrostátních právních rádech.

C. ZVLÁŠTNÍMI OPATŘENÍMI V PŘÍPADĚ PORUŠOVÁNÍ MHP**a) Opatření přijímaná z vlastní iniciativy**

MVČK podává v případě nedodržování humanitárního práva zprávy - obvykle důvěrné - kompetentním orgánům. Pokud jsou porušení závažná a opakovaná a lze s jistotou prokázat, že k nim došlo, vyhrazuje si MVČK právo zaujmout veřejné stanovisko. Jedná se o mimořádné opatření, k němuž se MVČK uchyluje pouze tehdy, když se domnívá, že je publicita v zájmu postižených nebo ohrožených osob.

b) Výzvy

MVČK vyzývá státy, aby přijaly zákony, které jim umožní trestně stíhat pachatele závažných porušení (viz otázka č. 16).

c) Předávání protestů

Jako nestranný prostředník může být MVČK požádán jednou ze stran konfliktu, aby druhé straně předal stížnosti týkající se údajného porušování humanitárního práva; může nabídnout své dobré služby při předání odpovědi.

d) Prošetření údajných porušení MHP

MVČK není soudce, žalobce ani soudní dvůr. Jedná na základě žádosti o prošetření údajných porušení MHP pouze tehdy, pokud přítomnost jeho delegátů v určité oblasti usnadňuje plnění humanitárních úkolů a pokud obdrží záruky, že jeho přítomnost nebude využita k politickým cílům.

Opatření uvedená v bodě c) a d) byla v posledních desetiletích uskutečňována jen zřídka.

MVČK JAKO OCHRÁNCE MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA

Humanitární právo umožňuje MVČK dbát na dodržování humanitárních pravidel.

*„Zástupci nebo delegáti ochranných mocností jsou oprávněni navštívit všechna místa, kde jsou váleční zajatci, zejména místa, kde jsou internováni, drženi nebo kde pracují (...).“
Delegáti MVČK budou požívat týchž výsad.“ (čl. 126 Ženevské úmluvy III).*

Čl. 143 Ženevské úmluvy IV obsahuje podobná ustanovení týkající se ochrany civilních obyvatel.

Statut Mezinárodního hnutí ČK/ČP konstatuje, že jednou z úloh MVČK je:

„plnit úkoly, které jim ukládají Ženevské úmluvy, dbát o aplikaci mezinárodního humanitárního práva v případě ozbrojených konfliktů a přijímat stížnosti týkající se údajného porušování tohoto práva.“ (čl. 5 odst. 2 písm c)).

16**JAK JSOU PODLE MEZINÁRODNÍHO HUMANITÁRNÍHO PRÁVA STÍHÁNI VÁLEČNÍ ZLOČINCI?**

Státy, které jsou stranami Ženevských úmluv, mají povinnost přijmout legislativní opatření nezbytná pro stíhání a trestání osob, jež se dopustily vážných porušení úmluv. Musejí také všechny osoby podezřelé z vážných porušení úmluv trestně stíhat před vlastními soudy nebo je vydat k trestnímu stíhání jinému státu. Jinak řečeno, pachatele vážných porušení, tj. váleční zločinci, musejí být vždy a všude trestně stíháni a státy jsou odpovědné za zajištění toho, že tomu tak bude.

Trestní právo státu se obecně vztahuje pouze na trestné činy spáchané na jeho území nebo jeho státními příslušníky. Mezinárodní humanitární právo jde dále v tom, že od státu vyžaduje, aby vypátral a potrestal každého, kdo se dopustil vážného porušení, bez ohledu na státní příslušnost pachatele a místo, kde byl čin spáchán. Tato zásada univerzální jurisdikce je základní zárukou toho, že budou vážná porušení MHP účinně potrestána.

Trestní stíhání může být uskutečňováno soudy jednotlivých států nebo mezinárodními orgány. V roce 1993 a 1994 byly Radou bezpečnosti OSN vytvořeny Mezinárodní trestní tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu, které mají za úkol soudit osoby obviněné z válečných zločinů spáchaných v těchto zemích v době konfliktů.

[V r. 1998 byl v Římě přijat *Statut Mezinárodního trestního soudu*, který vstoupil v platnost 1.7.2002. Jedná se o stálý soudní orgán sídlící v Haagu, do jehož působnosti spadají válečné zločiny, zločiny proti míru, zločiny proti lidskosti a zločin genocidia.]

PROČ NEJSOU ZÁSADY HUMANITÁRNÍHO PRÁVA VŽDY RESPEKTOVÁNY A JEJICH PORUŠOVÁNÍ NENÍ VŽDY POTRESTÁNO?

Na tuto otázku lze odpovědět různými způsoby. Podle některých tvrzení je hlavním důvodem neznalost práva, podle jiných si porušování MHP žádá sama podstata války. Konečně se objevují také názory, že mezinárodní právo a tudíž také humanitární právo nemá efektivní centralizovaný systém implementace a sankcí, mimo jiné také v důsledku současné podoby mezinárodního společenství. Ať už je důvod jakýkoliv, pravdou zůstává, že v době války i míru jsou práva porušována a zločiny páčány.

Vzdát se tváří v tvář těmto porušením a zastavit veškerou činnost usilující o větší dodržování humanitárního práva by přesto bylo chybou. Již v současné době, ještě dříve než dojde k vytvoření skutečně efektivního systému sankcí, je třeba všechna porušení MHP přísně odsoudit a přijmout opatření k jejich prevenci a následnému potrestání. Trestní stíhání válečných zločinů se tak jeví jako jeden z prostředků implementace mezinárodního humanitárního práva, a to na národní i mezinárodní úrovni.

Významným pokrokem na cestě rozvoje MHP se stalo přijetí Statutu stálého Mezinárodního trestního soudu (tzv. Římský statut) dne 17. července 1998. Soud bude mít po svém zřízení, které je podmíněno šedesáti ratifikacemi Statutu,

pravomoc soudit zločiny proti lidskosti, válečné zločiny a zločin genocidia. Významnou měrou by mohl přispět k ukončení beztrestnosti, která dosud často panuje.

CO JE VÁLEČNÝ ZLOČIN?

Za válečné zločiny jsou obecně označována vážná porušení mezinárodního humanitárního práva nebo, použijeme-li tradiční terminologii, vážná porušení zákonů a obyčejů války bez ohledu na povahu konfliktu.

Všeobecně uznávaný výčet všech válečných zločinů figuruje v Římské statutu Mezinárodního trestního soudu. Ten mezi válečné zločiny řadí např.:

- vraždu;
- mučení a nelidské zacházení;
- úmyslné působení velkého utrpení;
- závažné zásahy do fyzické integrity nebo zdraví;
- útoky na civilní obyvatelstvo;
- deportace nebo nelegální vysídlení skupin obyvatelstva;
- užívání zakázaných způsobů a prostředků vedení války (chemické, bakteriologické nebo zápalné zbraně);
- klamné používání rozlišovacího znaku červeného kříže nebo červeného půlměsíce nebo jiných ochranných znamení;
- plenění veřejného nebo soukromého majetku.

Je třeba poznamenat, že Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii uznal, že pojem válečného zločinu zahrnuje také vážná porušení práva spáchaná v průběhu vnitrostátních konfliktů, ačkoli smluvní právo tento pojem zpravidla uznávalo pouze v kontextu mezinárodních ozbrojených konfliktů. [Římský statut však jednoznačně definuje jako válečný zločin i vážná porušení práva v průběhu všech typů konfliktů.]

17**JAKÝ JE ROZDÍL MEZI MEZINÁRODNÍM HUMANITÁRNÍM PRÁVEM A SYSTÉMEM OCHRANY LIDSKÝCH PRÁV?**

Mezinárodní humanitární právo a mezinárodní systém ochrany lidských práv (nadále uváděný jako lidská práva) se vzájemně doplňují. Oba se snaží chránit jednotlivce, ačkoli tak činí za různých okolností a různými způsoby.

Humanitární právo působí v situacích ozbrojených konfliktů (viz otázka č. 7) a má za úkol chránit oběti omezením utrpení způsobeného válkou. Zaměřuje se především na péči o osoby, které se dostaly do rukou zneprátené strany, a na způsob, jakým jsou prováděny nepřátelské akce.

Lidská práva, alespoň ta základní, se uplatňují za všech okolností, ve válce i v míru. Chrání jednotlivce, podporují jeho rozvoj a snaží se zabránit zvláště ze strany státu. Vymezením způsobů, jakým jsou prováděny vojenské operace, se nezabývají.

Humanitární právo v zájmu svého dodržování vytváří mechanismy umožňující kontrolu implementace a prevenci porušování. Klade důraz na spolupráci mezi stranami v konfliktu a neutrálním prostředníkem, o čemž svědčí přístup MVČK – ochránce a šířitele MHP–, který nejčastěji volí metodu přesvědčování.

Systém ochrany lidských práv vytváří velmi rozmanité kontrolní mechanismy. V mnoha případech existují zvláštní instituce oprávněné rozhodnout, zda určitý stát dodržuje právo či nikoli. Například Evropský soud pro lidská práva může na základě provedeného řízení navrženého jednotlivcem prohlásit, že určitý stát porušil Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod. Stát je pak povinen podniknout kroky nezbytné k zajištění toho, aby byla vnitrostátní právní úprava uvedena do souladu s požadavky úmluvy. Mechanismy implementace lidských práv slouží především k nápravě utrpěné škody.

PRAMENY SYSTÉMU OCHRANY LIDSKÝCH PRÁV

Mezi prameny systému ochrany lidských práv patří:

- Všeobecná deklarace lidských práv přijatá Valným shromážděním OSN v roce 1948;
- Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, 1950;
- Americká úmluva o lidských právech, 1969;
- Africká charta lidských a národnostních práv, 1981;
- mezinárodní pakty o lidských právech z roku 1966 (Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech);
- Úmluva OSN o právech dítěte, 1989.

Hlavní mezinárodní dokumenty a úmluvy týkající se humanitárního práva viz otázka č. 4.

ZÁKLADNÍ LIDSKÁ PRÁVA

Mezinárodní dokumenty o lidských právech obsahují ustanovení, která zmocňují státy v případě vážného ohrožení veřejného pořádku pozastavit některá jimi garantovaná práva. Výjimku tvoří určitá základní práva, která musejí být respektována za všech okolností. Každá smlouva obsahuje katalog takových práv, v jejichž případě nepřipadá v úvahu derogace. Jedná se především o právo na život, zákaz mučení a nelidského zacházení nebo trestání,

otroctví a nucené práce, princip legality a zákaz retroaktivity práva. Tato práva, která státy musejí respektovat za všech okolností, dokonce i v případě konfliktů a nepokojů, jsou známa jako **základní** lidská práva.

SPOLEČNÉ BODY

I když se humanitární právo vztahuje výlučně na mimořádné situace, které vznikají při ozbrojených konfliktech, jím poskytované základní právní záruky se obsahově velmi podobají lidským právům, která státy musejí respektovat za všech okolností (tzv. základním lidským právům). Např. zákaz mučení a kolektivních trestů se objevuje v pramenech lidských práv i MHP (viz otázka č.8 ; čl. 75 Dodatkového protokolu I a čl. 6 Dodatkového protokolu II).

18**JE MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO APLIKOVATELNÉ PŘI OPERACÍCH NA UDRŽENÍ NEBO VYNUCENÍ MÍRU USKUTEČŇOVANÝCH OSN NEBO POD JEJÍ ZÁŠTITOU?**

Humanitární právo se uplatňuje i tehdy, pokud členové vojenských jednotek vyslaných nebo zplnomocněných OSN použijí sílu - nebo jsou oprávněni ji použít - proti organizovaným ozbrojeným silám.

Dohoda o operacích na udržení míru, kterou OSN uzavírá s každým členským státem požádaným o vyslání kontingentu, stanoví, že musí být dodržováno humanitární právo i zásady a duch mezinárodních smluv aplikovatelných na jednání vojáků. Státy, jež poskytují vojenské jednotky pro tyto zásahy, musejí zajistit, aby vyslaní vojáci byli se smlouvami seznámeni. Na tyto případy se také vztahují národní zákony a příslušné prováděcí předpisy.

ROZDÍL A DEFINICE

Operace na udržení míru vycházejí z kapitoly VI Charty OSN. Jejich cílem je zajistit dodržování příměří, respektování demarkačních linií a uzavření dohod o odsunu vojsk. V několika posledních letech se rámec operací rozšířil a dnes zahrnuje rovněž jiné úkoly, např. dohled při volbách, dodávky humanitární pomoci a pomoc při procesu národního usmíření. Tyto operace se uskutečňují se souhlasem stran zúčastněných v konfliktu a použití síly v jejich rámci je možné pouze v případech legitimní sebeobrany.

Operace na vynucení míru vycházejí z kapitoly VII Charty OSN. Uskutečňují je jednotky OSN, státy, skupiny států nebo regionální organizace, buď na pozvání dotyčného státu, nebo z pověření Rady bezpečnosti. Tyto jednotky mají bojové poslání a jsou zmocněny k prosazení svého mandátu použitím donucovacích prostředků. Souhlas stran není nezbytně požadován.

V posledních letech je rozdíl mezi těmito dvěma typy operací méně zřetelný.

MVČK - MHP - OSN

V souladu se svým pověřením „*pracovat na pochopení a šíření mezinárodního humanitárního práva aplikovatelného při ozbrojených konfliktech a připravovat jeho rozvoj*“ (viz otázka č. 5) se MVČK zabýval otázkou použitelnosti mezinárodního humanitárního práva na jednotky účastnící se operací na udržení nebo vynucení míru. Upřesnění této otázky bylo považováno za velmi důležité, protože tyto vojenské jednotky zasahují stále častěji v situacích extrémního násilí, ve kterých se mohou uchýlovat k použití ozbrojené síly.

Za tím účelem MVČK zorganizoval setkání odborníků, kteří měli rozhodnout o tom, zda jsou normy MHP aplikovatelné v případech, kdy se jednotky OSN uchýlí k použití síly. OSN tvrdí, že pro tyto jednotky platí pouze zásady a duch MHP. Odborníci zformulovali návrh směrnice, jež tyto „zásady“ a „ducha“ objasňují a které se OSN zavázala při operacích na udržení nebo vynucení míru dodržovat, kdykoli bude použití síly oprávněné z důvodu legitimní sebeobrany nebo na základě zvláštního mandátu Rady bezpečnosti.

Je třeba zdůraznit, že „modré přílby“ musejí respektovat normy MHP tak, jak to požaduje právní řád jejich země, která je těmito dokumenty vázána. Proto, pokud právo poruší, mohou být trestně stíháni před soudy své země.

19**CO VYPOVÍDÁ MEZINÁRODNÍ HUMANITÁRNÍ PRÁVO O TERORIZMU?**

Teroristické útoky se mohou stát v době ozbrojeného konfliktu i v době mírové. Protože MHP je aplikovatelné pouze pro situace ozbrojených konfliktů, neupravuje akty terorizmu, k nimž dojde v době míru.

Požadavek rozlišování mezi civilisty a kombatanty, jakož i zákaz nerozlišujících útoků je jádrem MHP. Protože MHP zakazuje každé násilí namířené proti civilnímu obyvatelstvu (Protokol I., čl. 51, odst. 2 a Protokol II, čl.13, odst.2), zakazuje také následující činy (které v praxi mohou být teroristickými útoky):

- útoky na civilisty a civilní objekty
- nerozlišující útoky
- útoky na místa bohoslužeb
- útoky na zařízení obsahující nebezpečné síly
- braní rukojmí
- zabití osoby neúčastníci se nebo již se neúčastníci nepřátelství.

Odhlédneme-li od zákazu výše uvedených činů, MHP obsahuje ustanovení o stíhání a trestání porušení těchto zákazů a obsahuje též mechanismy pro implementaci uvedených závazků, které jsou mnohem rozsáhlejší, než v současnosti platná analogická ustanovení plynoucí z konvencí o potírání a stíhání terorizmu.

Text: Bernard Oberson

Spoluautoři: Francois Bugnion, Louise Doswald-Beck, Marion Harroff-Tavel, Jean-Marie Henckaerts, Stephane Jeannot, Francoise Krill, René Kosirnik, Jean-Philippe Lavoyer, Denise Plattner, Marie-Claude Roberge, Marco Saassoli, Ameer Zemali

Překlad: Veronika Bílková

Vydal: Úřad Českého červeného kříže, 2001

Na obálce: výňatek z rukopisu H.Dunanta „Vzpomínka na Solferino“

Elektronická podoba

je aktualizována a doplněna ke stavu r. 2007, zpracoval M.Jukl

Do elektronické podoby nebyly zahrnuty fotografie.

© Český červený kříž 2001, 2007